EXPRESIA IDIOMATICĂ ÎN ROMANUL «RĂSCOALA» DE LIVIU REBREANU

DE

AL. ANDRIESCU

Autorul celei mai zguduitoare mărturii literare a dramaticelor evenimente din 1907 n-a urmărit niciodată în alegerea mijloacelor de expresie, frumusețea efemeră a jocului de artificii. Interesul său s-a îndreptat, permanent, spre mijloacele lingvistice care să servească desăvîrșit adevărul psihologic și social, uneori crud, din paginile celor mai multe scrieri ale sale. Acest conținut realist respingea imaginea spumoasă, plină de strălucire căutată. Cerea, în schimb, ca o necesitate imperioasă, comparația frecventă și în limba vorbită sau chiar expresia frustă. Alături de aceste elemente, expresiile idiomatice, în care includem toate construcțiile particulare limbii noastre, cîteodată numai anumitor graiuri populare, își găsesc un loc potrivit.

De la început trebuie subliniat faptul că Liviu Rebreanu a selectat, din numărul mare al expresiilor idiomatice care circulă în limba noastră, în primul rînd pe cele cu un conținut tăios, dur. Numai simpla înșirare a expresiilor idiomatice din romanul « Răscoala », într-o listă care-i departe de a fi completă, arată îndată spre ce locuțiuni de acest fel se îndreaptă romancierul: *tai frunze cîinilor* (98); *rezultatele vorbelor de clacă* (113); *le-ați băgat în cap toți gărgăunii* (113); *să nu puie la inimă* (117); *să-i mături pe amîndoi* (121); *ce primejdie îi paște* (121); *pe unde scoatem cămașa* (121); *l-a făcut albie de porci* (123); *să nu te culci pe o ureche* (125); *băiat de zahăr* (128); *are să-și aprindă paie-n cap* (132); *să tacă mîlc* (132); *cruce de voinic* (148); *frumușică picătură* (148); *bărbat în toată firea și cu scaun la cap* (150); *bateți apa-n piuă* (152); *să-ți iei lumea-n cap* (154); *îți spun verde* (171); *ai dat cu bobii* (176); *a întins prea mult coarda* (177); *l-am dat gata* (185); *sînt toți în păr* (201); *din fir în păr* (231); *să facă din țînțar armăsar* (280); *să se ducă pe gîrlă toate* (305); *se vor da pe brazdă* (305); *țapul ispășitor*

BDD-A10282 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:42 UTC)

(307); *s-a dus dorului* (342); *încercăm și noi marea cu degetul* (344); *ca frunza pe apă* (350); *cu inima-n izmene* (352); *să puie piciorul în prag* (354); *apă chioară bătută-n piuă* (355); *umblați după potcoave de cai morți* (357); *să nu rămînem de căruță* (373); *ai să mai vii tu la moara mea* (450); *avem noi ac de cojocul tîlharilor* (478); *fugeau mîncînd pămîntul* (486); *țipînd ca din gură de șarpe* (506) [1].

Stilul cenușiu [2], prin care comentatorii mijloacelor de expresie folosite de autorul « Răscoalei » înțelegeau exprimarea lipsită de strălucirea imaginii rare, căutată și cultivată cu grijă de alți prozatori, cuprinde, ca parte integrantă esențială, expresia idiomatică dură, întunecată, notată în forma ei brută, neșlefuită, ca în majoritatea exemplelor citate. Lucrul acesta merge atît de departe, încît chiar notațiile umoristice, comunicate de unele din aceste expresii, n-au darul să descrețească fruntea, să provoace zîmbetul larg, ci crisparea, în surîs amar, a gurii.

Titu Herdelea, abia sosit din Transilvania la București, fără a-și avea existența materială asigurată, caracterizează ironic situația precară în care se găsește cu cuvintele: « . . . *deocamdată tai frunze cîinilor, cu speranța că voi găsi de lucru* » (p. 98). În altă parte, într-un comentariu al autorului, existența precară a tînărului gazetar este asemuită, cu același umor amar, *frunzei pe apă:* « *De unde își închipuise că muncind conștiincios, are asigurată o lefșoară din care să trăiască, azi iată-l iar ca frunza pe apă* » (p. 350).

Cîteodată umorul amar evoluează spre notația brutală. Expresia idiomatică imprimă comunicării o înfățișare naturalistă: « *Apoi norocul numai de cei îndrăzneți se ține, nu de cei neputincioși cu inima-n izmene!* » (p. 352) — spune plin de năduf un țăran din « Răscoala ».

Chiar dacă alte expresii ating mai rar duritatea celei de mai sus, preferința autorului merge pe aceeași linie. Puține sînt expresiile, din cele citate din « Răscoala » care să nu fie legate de acțiuni violente, de un conținut mușcător, amar sau întunecat. Oamenii din « Răscoala » rîd rar. Trăiesc încleștați în sărăcie și în lupta fără sorți de izbîndă. Viața lor intelectuală este minată de abrutizare. Nici cei care trăiesc în huzur nu știu să rîdă. Vorbele lor sînt biciul stăpînului. Bucuriile lor — ceea ce le oferă carnea. Preocupările lor intelectuale sînt robite satisfacerii simțurilor. Acest conținut întunecat și-a găsit exprimarea firească în *stilul cenușiu*, despre care a mai fost vorba, pe nedrept condamnat la un scriitor al cărui realism crud ridică brutal cortina în spatele căreia apare burghezo-moșierimea în toată decrepitudinea ei.

Onestul învățător Ion Dragoș din « Răscoala » este la discreția boierului Miron Iuga. La fel revizorul care-l protejează: « *Miron Iuga însă nu e o fire care să-și schimbe gîndurile și, cînd va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului, prieten de-al lui, sau va pune pe cuscrul său, deputatul Gogu*

[1] Liviu Rebreanu, Răscoala, E.S.P.L.A., 1954 (Cifra din paranteză indică pagina).

[2] Vezi Tudor Vianu, Arta prozatorilor romîni, Edit. Contemporanul, 1941, paragraful în care este evocată mărturia poetului Tudor Arghezi asupra stilului romancierului, p. 332.

BDD-A10282 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:42 UTC)

Ionescu, să-i mături pe amîndoi » (p. 121). Expresia idiomatică *să-i mături* [1], din fraza citată, nu are nimic comun cu exprimarea elegantă. Ea este potrivită, mai mult, de neînlocuit, pentru comunicarea conținutului frazei, care cere un ton aspru. Samavolnicia, lipsa de scrupule a reprezentanților aparatului de stat burghezo-moșieresc este denunțată necruțător. Acești oameni se adresează unul altuia, în relațiile de la superior la inferior, ca în exemplul următor: « *Căpitanul, firește, a tăbărît asupra plutonierului, l-a făcut albie de porci și i-a pus în vedere că-l zvîrle tocmai în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulțumire d-lui Iuga care așa și pe dincolo . . .* » (p. 123). Posturile de răspundere se obțineau, în trecut, după rețeta care l-a adus în fruntea județului pe Boierescu: « *A trebuit să puie piciorul în prag, adică să intervie direct prin anume prieteni influenți de la București, ca să frîngă rezistența ministrului* » (p. 354). Demagogia sforăitoare a politicienilor de talia acestui prefect displace pînă și celor pe care-i servește: « *Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El disprețuia mijloacele acestuia de a încurca pe săteni cu apă chioară bătută-n piuă* » (p. 355). Pentru a-și menține pozițiile 11 mii de țărani au udat cu sîngele lor pămîntul pe care au vrut să-l smulgă cu forța pentru burțile umflate de foame ale copiilor: « *— Domnule prefect, avem noi ac de cojocul tîlharilor!* » — declară războinic maiorul Tănăsescu.

La început, cei apăsați de jugul celor dintîi s-au înarmat numai cu ceea ce le oferea mizeria dimprejur, răbdarea tenace, deprinsă în ani mulți de suferințe: « *— Omul cît poate tot rabdă că altfel ar trebui să-ți iei lumea în cap! observă Serafim Mogoș amărît* » (p. 154). Cînd n-au mai putut răbda au pus mîna pe coase și au înălțat, din conacele boierești, rugurile libertății rîvnite: « *— Da noi ce ne holbăm de pomană, măi fraților? . . . Ori n-avem altă treabă? . . . Ia haidem mai sus, să vedem și noi ce mai mișcă prin sat — și să nu rămînem de căruță!* » (p. 373). În fața armelor, curajul piepturilor goale s-a frînt: « *Țăranii fugeau mîncînd pămîntul, îmbulzindu-se, strivindu-se, urlînd* » (p. 486).

Exemplele citate, la care s-ar putea adăuga și altele, demonstrează, fără să se facă simțită nevoia comentariului amplu, supunerea perfectă la conținut a expresiilor idiomatice în opera lui Liviu Rebreanu. Lipsite de strălucire, notate în forma lor din limba vorbită, mai rar prelucrate, și atunci nu cu intenția de a le transforma în podoabe, ele constituie un element de bază între mijloacele de expresie ale autorului.

Cercetarea expresiilor idiomatice în opera lui Rebreanu ne dă posibilitatea să aducem un corectiv părerii mai vechi, aproape generale în critica literară a timpului, asupra stîngăciei romancierului în notarea vorbirii orășenilor, în special a reprezentanților mediului social « de sus ». Este adevărat că aceste

[1] Pentru faptul că *a mătura* apare, de cele mai multe ori, singur și nu în locuțiunea *a mătura din cale*, ar putea fi considerat în afara expresiilor idiomatice. L-am discutat aici și pentru că servește aceleași scopuri ca toate expresiile idiomatice din aceste pagini. Această observație este valabilă și pentru cuvîntul popular *împuia*, pe care îl citățm ceva mai încolo.

BDD-A10282 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:42 UTC)

personaje nu ajung niciodată pînă la verva sclipitoare, spumoasă, dar intențiile realiste ale autorului, preocupat să scrie « exact » nu « frumos », după cum mărturisește singur [1], sînt cum nu se poate mai potrivit servite de aparenta sărăcie a limbii. Preocupat de adevăr, romancierul n-a căutat să înfrumusețeze vorbirea eroilor săi. De aceea felul de a vorbi al boierului Miron Iuga nu se deosebește prea mult de al țăranilor cu care trăiește alături; expresia idiomatică și anumite construcții stereotipice nivelează felul de a vorbi al acestor personaje: « — *Uite rezultatul vorbelor de clacă cu care ați împuiat urechile țăranilor! făcu Miron Iuga apăsat, adresîndu-se mai cu seamă fiului său. Cîtă vreme țăranul a știut că trebuie să se învoiască cu moșierul, ca să poată trăi amîndoi, au mers toate bine. De cînd le-ați băgat în cap toți gărgăunii au început fapte d-astea. Și e numai începutul! Fii sigur că vor urma și altele și mai urîte* » (p. 113).

Pentru bătrînul boier cu principii feudale, discuțiile privitoare la problema țărănească sînt *vorbe de clacă* cu care unii *împuiază* urechile țăranilor, iar dorința acestora de a trăi omenește pe un pămînt care să fie și altfel al lor, nu numai ca obiect de muncă, *gărgăuni*. Cele două metafore populare dau o vigoare deosebită bătrînului stăpînit de mînie. Dacă romancierul ar fi înlocuit expresiile idiomatice subliniate cu alte cuvinte, așa cum ar fi vrut, poate, unii « esteticizanți », care vedeau pe reprezentanții claselor exploatatoare neapărat cu suflet complicat și vorbire aleasă, să spunem cu cuvintele *demagogie* sau *parlamentarism* pentru *vorbe de clacă* și *revendicări insolite* pentru *gărgăuni*, comunicarea ar fi fost lipsită de căldură și nesugestivă. Împrejurarea în care se petrece discuția, respinge, de altfel, exprimarea doctă.

Rafinamentul frivol al Nadinei, soția lui Grigore Iuga, s-ar părea că respinge expresia idiomatică. Lucrurile stau altfel. Nadina folosește expresia idiomatică și autorul a știut să aleagă pentru ea tocmai pe aceea cu ajutorul căreia să poată contura o latură a caracterului său, desprinsă din trăsătura esențială, frivolitatea ei mondenă. Femeie de lume, ea se dovedește o amfitrioană atentă cu toți, indiferent de natura sentimentelor ce o leagă de vizitatori și, de aceea, își întîmpină arendașul cu multă dezinvoltură și cu o amabilitate suspectă, ascunsă într-o expresie idiomatică: « — *Tocmai despre dumneata vorbeam . . . Parc-ai dat cu bobii!* » (p. 176). S-o urmărim pe aceeași eroină în altă împrejurare, la teatru: « *Nadina trona în loja ei ca un idol satisfăcut de admirația credincioșilor. Își aluneca alene ochii peste parter, schimba saluturi cu cîte o lojă. După primul examen sumar, spuse încet lui Grigore: — Ai văzut? Pînă și Predelenii sînt toți în păr . . . Ce-o fi pățit zgîrcitul de-a cheltuit atîția bani?* » (p. 201). Femeia mondenă se dovedește, sub fardul convenienței, în intimitate, o clevetitoare cu limba la fel de harnică și de ascuțită ca și a cumetrelor de mahala. După spectacol, în localul descoperit de Raul, « *absolut parizian și retras, unde*

[1] Vezi Ov. S. Crohmălniceanu, Prefața care însoțește romanul Răscoala, E.S.P.L.A., 1954.

BDD-A10282 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:42 UTC)

nu merge decît lumea cea mai bună . . . » Nadina va ciripi încîntată, în franțuzește: « — *Ah, oui, c'est vraiment très chic, très parisien!* » (p. 203).

La prima vedere, s-ar părea că există în vorbirea acestui personaj contradicții grave. Între expresiile idiomatice *ai dat cu bobii, sînt toți în păr* și franțuzeasca din cabaretul parisian găsim totuși puternice elemente de apropiere. După o părere depășită de mult, o boieroaică romîncă putea să vorbească foarte bine franțuzește, dar romînește mai puțin, într-o măsură care o obliga să ignoreze expresiile idiomatice. Și, apoi, nu suna bine vorba aspră, țărănească, în gura unei cucoane mari! În realitate nu există nici un fel de nepotrivire în felul de a vorbi al acestui personaj. Nu poate fi vorba aici de o stîngăcie[1] a autorului în mînuirea elementelor lingvistice, în conformitate cu mediile sociale diferite în care viețuiesc eroii săi. În trei situații diferite, autorul își pune personajul să vorbească diferit și dă posibilitate cititorilor să-i adîncească personalitatea: Nadina vorbește pe un ton glumeț, întărit de expresia populară *parc-ai dat cu bobii*, cu arendașul ei, considerat « de la țară »; clevetitor vorbește în intimitate, cu soțul: *Predelenii sînt toți în păr . . .*; și în jargonul cosmopolit al clasei din care face parte în « societate ». Aici trebuie căutată legătura dintre aceste elemente, numai în aparență disparate, în realitate dozate cu artă.

Eroii lui Rebreanu nu vorbesc « frumos ». Vorbele lor puține, nealese, anumite construcții tipice, și, după cum s-a remarcat, chiar interjecțiile[2], sînt, întotdeauna, potrivite cu conținutul comunicat. Acest conținut realist, uneori cu accente naturaliste, cerea mijloace de exprimare adecvate. Între acestea, expresia idiomatică nudă, neînfrumusețată, joacă un rol hotărîtor.

---

[1] Observația următoare, făcută de acad. T. Vianu asupra acestei probleme, în: Arta prozatorilor romîni, nu găsește aici un argument, ci o dezmințire: « *Ba chiar, atunci cînd pune să vorbească pe orășeni, notațiile lui Rebreanu sînt uneori stîngace* » (p. 333).

[2] Acad. G. Călinescu constată în studiul: Liviu Rebreanu, Iași, Colecția Scriitori de ieri și de azi, p. 28: « *Vorbirea acestor ființe e apăsată și interjecțională* ». Ideea a fost luată și dezvoltată de Ov. S. Crohmălniceanu în prefața amintită.

BDD-A10282 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:42 UTC)